

ŽIDOVSKI NAROD IZMEĐU ISELJAVANJA I USELJAVANJA

Kotel Dadon

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet - Katedra za judaistiku
kdadon@gmail.com

UDK: 341.43:(=441.16)
342.281:(=441.16)
338.83:(33)
159.923.2:26-24
<https://doi.org/10.34075/cs.55.3.1>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 10/2019.

Sažetak

U ovom članku autor analizira osobitu vezu koja postoji između židovskog naroda i Svete zemlje. Židovski narod preživio je brojna iseljavanja i useljavanja u svojem trajnom hodočašću prema „Obećanoj zemlji”. Ta hodočašća uspjela su izgraditi, oblikovati i održati židovski nacionalni identitet u najtežim trenutcima dugotrajnog egzila.

Prvi dio članka sastoji se od općenitog uvoda, nakon kojeg slijedi glavni prikaz iseljavanja i useljavanja u povijesti židovskog naroda. U središnjem dijelu članka raspravljat će se o dvjema glavnim temama. Prva je teološko značenje iseljavanja i useljavanja Židova kao znak božanske providnosti te prinjena ideja nagrade i kazne kojima se izražava ispunjenje proroštava iznesenih u Tori i knjigama židovskih proroka (težak izgon, uništenje Obećane zemlje te njezino opustošenje tijekom vremena egzila, ali i povratak izraelskog naroda u nju). Druga tema je ljubav i čežnja židovskog naroda za Cionom, gdje će autor pokazati kako su Biblija i duhovni vođe, rabini, pomogli olakšati bol naroda zbog izгона uvođenjem raznovrsnih blagdana, običaja i molitava kojima su osnažili kolektivno nacionalno pamćenje te održali nadu u okupljanje izgnanih, izgradnju Jeruzalema i Hrama te u dolazak Mesije. Posljednji dio članka obrađuje krize s kojima se židovski narod suočavao tijekom dugog i teškog puta do Ciona. Autor se u radu uz biblijske izvore služi i vrelima iz rabinske literature, od talmudskih vremena preko srednjega vijeka sve do modernog doba. Velik dio literature prvi je put na hrvatski s hebrejskoga i aramejskoga preveo upravo autor.

Ključne riječi: Biblija, izgnanstvo, identitet, izgon, iseljavanja, useljavanja.

UVOD

Židovski narod u svojem je trajnom hodočašću prema Obećanoj zemlji doživio bezbroj progona, pogroma, spaljivanja, uništavanja i teške muke tijekom svih godina u dijaspori. No ono što ga je održalo bila je nada da će se jednoga dana vratiti u svoju domovinu, u Obećanu zemlju. Ta nada te praktična djela, molitve i običaji koje su rabini utemeljili, uspjeli su oblikovati identitet židovskog naroda. U ovom članku nastojat ćemo pokazati koliko je Obećana zemlja bila važna za izgradnju židovskog nacionalnog identiteta.

Veza između židovskog naroda i njegove zemlje među najstarijim je poznatim vezama. To je biblijska veza; zemlja je to gdje su živjeli očevi i majke židovskog naroda, kojom su hodili i na kojoj su propovijedali proroci Izraela, gdje su utemeljena kraljevstva Jude i Izraela i gdje su izgrađena oba Hrama. Mudraci ovako objašnjavaju stih „i trostruko se uže ne kida brzo” (Pro 4, 12)¹: trokut simbolizira svetu vezu između svete Tore², Naroda³ i Svete zemlje⁴. Ova su tri čimbenika nužna kako bi se židovski narod doveo do savršenstva. Trostruko uže - narod, zemlja i Knjiga - predstavljaju komponente pomoću kojih Izrael može dosegnuti puninu svoje sudbine.

Danas, nakon rušenja drugog Hrama, zbog čega su mnoge *micve*⁵ vezane za hramsku službu neprovedive (zakoni o žrtvama,

¹ Jure Kaštelan, Bonaventura Duda (gl. ur.), Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008 (dalje KS). U slučajevima kada taj prijevod koristi tetragram JHVH, autor ga zamjenjuje imenima Vječni, Gospodin, Svevišnji ili Gospod, jer u židovstvu nije dopušteno izgovarati Božje ime JHVH.

² Vidi: Majmonid u Mišne Tora, Jeruzalem, 1974, (reprint varšavskog izdanja iz 1881.), Jad haHazaka = Mišne Tora, (dalje: MT), Hilhot Talmud Tora 1,8-9; 3,1-3; Midraš Kohelet raba, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilne 1878.) 7,2; Midraš BeMidbar raba, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilne 1878.) 6; Midraš Vajikra raba, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilne 1878.) Aharej Mot.

³ Poslanje židovskoga naroda, da bude „kraljevstvo svećenikâ, narod svet” (Izl 19,6.) ili „svjetlost pucima” (Izl 42,6-7 i 49,6.), hodeći putem Tore dok pred njim božanski moral svijetli poput svijeće i osvjetljava put, kako bi podigao Božju zastavu u svijetu.

⁴ Vidi: komentar od Nahmanid (Mikra'ot gedolot, Jeruzalem, 1959, Beč, 1859) Post 19,5; Lev 18,25; Rabin Jehuda Halevi, HaKuzari, preveo, označio i uvod napisao Jehuda Even Šmu'el, Tel-Aviv, Dvir Publishing House, 1994, II, 8-14, 22.

⁵ Micva – vjerska obveza, bogougodno djelo; tarjag micvot: 613 micvi; naziv za 365 zabrana i 248 zapovijedi iz Tore, kojih se pobožni Židov mora pridržavati; riječ tarjag je izgovor broja 613 napisanog slovima hebrejskog alfabeta (tav=400, reš=200, jud=10, gimel=3); jedan dio obrađuje čovjekov odnos s Bogom, a drugi dio čovjekov odnos s bližnjima. Obveza za ispunjavanje micvi odnosi se na žene starije od 12 godina i jedan dan (bat micva) te na muškarce starije od 13 godina i jedan dan (bar micva). Žene nisu obvezne ispunjavati zapovjedne micve koje se moraju ispuniti u određeno vrijeme (primjerice, sjeđenje u sukli), osim kada

obredna čistoća i nečistoća⁶, prinosi i desetine kohenima i levitima....), od šesto trinaest micvi preostalo je samo njih dvjesto sedamdeset. To je naznačeno u Pjesmi nad pjesmama: „Ja spavam, ali srce moje bdi” (Pj 5,2). Midraš⁷ to tumači ovako: „Spavam - ne mogu ispunjavati micve, ali srce mi bdi - želi ih ispunjavati.”⁸ U današnje doba dijaspore, bez Hrama, židovski se narod nalazi u stanju „sna”, spava i ne čini (hramske) micve, iako mu je srce budno. Gematrijska vrijednost⁹ riječi *budan* (בדן) je 270 (ב je 70, נ je 200), a to je i broj micvi koje se danas ispunjavaju. Tih 270 micvi dijele se na 222 zabrane i 48 zapovijedi. I kad je postojao Hram, 613 micvi bilo je određeno za sav židovski narod, ali ne i svakog pojedinca, jer je bilo micvi koje je mogao ispuniti samo kohen ili levit, a ne svaki Židov. To vodi do načela da „su svi Židovi odgovorni jedni za druge”¹⁰, što znači da su duše svih Židova povezane, jer svaka micva koju učini netko iz židovskog naroda ima utjecaja na cijeli židovski narod.

Stoga, čak i kada je izraelski narod bio u dugom i teškom progonstvu, uvijek je održao dodir sa zemljom na najrazličitije načine. To ćemo prikazati i u ovome članku.

postoji osobit razlog za ispunjavanje neke micve (primjerice, micve Purima, jer je žena, kraljica Ester, imala važnu ulogu u purimskome čudu). Posve su oslobođeni ispunjavanja micvi: dijete do uzrasta obveze, mentalno zaostali i gluhoonijemi; usp. Kotel Da-Don, Židovstvo. Život, teologija i filozofija, Zagreb, Profil, 2009, (dalje: K. D., ŽIDOVSTVO), str. 335.

⁶ obredna nečistoća - duhovni status. Obredno onečišćena osoba ograničena je u činjenju određenih radnji, primjerice, nije smjela ući u Hram, jesti od žrtava... Hram je uvijek bio obredno čist. Postoji više stupnjeva obredne nečistoće. Ta je hijerarhija bitna, jer se odražava u nekoliko posljedica koje proizlaze iz stupnja nečistoće: trajanje nečistoće, način širenja nečistoće i način očišćenja od nje. Jedina nečistoća koja je i dalje aktivna kao i nekada, bez promjene, od dana kada je naložena u Tori do danas, jest čistoća obitelji, tj. nečistoća krvarenja. Naime, za trajanja menstrualnog krvarenja žena je nida, obredno nečista; tijekom menstruacije te sedam dana nakon toga zabranjeni su njoj i mužu spolni odnosi, i to dok ne uroni u mikvu (nakupina prirodne vode koja služi obrednome očišćenju žene nakon stanja nida); vidi još u K. D., ŽIDOVSTVO, str. 276-285.

⁷ Midraš – tumačenje; komentari Tore; dvije su vrste m.: hagadički (pripovjedački) i halahički (propisujući); prikupljeni su u zbirkama. Vidi još o *Midrašu* u K. D., ŽIDOVSTVO, str. 503-505.

⁸ Šemot raba, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilne 1878.) 2,5; Šir haŠirim raba, Jeruzalem (reprint izdanja iz Vilne 1878.) 5,1.

⁹ Gematrija – židovska numerologija; jedan od dubljih načina proučavanja Tore, pri čemu se tumače odnosi brojčanih vrijednosti slova hebrejske abecede, u kojoj svako slovo ima svoju brojčanu vrijednost; usp. K. D., ŽIDOVSTVO, str. 131, 504.

¹⁰ Babilonski Talmud (dalje: BT), Šavu'ot 39a, Bnej Brak, Vilna izdanje – Machon Tevel, 1961. (dalje: Vilna).

I. PUTOKAZI U ISELJAVANJU I USELJAVANJU U POVIJESTI ŽIDOVSKOG NARODA

Židovski narod više puta je bio prognan iz svoje domovine, ali, iako progonjen i u egzilu, u zadnjih 2000 godina kao „lutajući narod” nikad nije izgubio nadu u povratak u Obećanu zemlju.

Nakon čudesnog izlaska iz Egipta i četrdeset godina putovanja kroz pustinju židovski narod je napokon stigao u Obećanu zemlju. Većini ljudi poznat je idući slijed zbivanja (prema biblijskoj i tradicionalnoj židovskoj kronologiji):

1272. g. pr. n. e. - dolazak u Kanaan (uobičajena datacija je 1400. g. pr. n. e.).

832. g. pr. n. e. - gradnja prvoga Hrama (uobičajena datacija je 966. - 959. g. pr. n. e.).

555. g. pr. n. e. - kraj izraelskog kraljevstva, 10 plemena prognano u Asiriju (uobičajena datacija je 721., ponekad i 722. g. pr. n. e.).

422. g. pr. n. e. - 410 godina od vremena izgradnje prvoga, Salomonova Hrama Babilonci ruše Hram, a preostala plemena (Juda i Benjamin) prognana su u Babilon (uobičajena datacija je 586., ponekad i 587. g. pr. n. e.).

352. g. pr. n. e. - nakon 70 godina Ezra i Nehemija grade drugi Hram (uobičajena datacija dovršenja i posvećenja drugog Hrama je 516. g. pr. n. e.).

68. g. n. e. - nakon 420 godina Rimljani ruše drugi Hram i tjeraju židovski narod u egzil (uobičajena datacija je 70. godina).

Ali, ono što je nepoznato mnogima jest činjenica da je tijekom posljednja dva milenija, između vremena rimskog progona i Holokausta, bilo još mnogo raznih progona. U drugoj polovici prvog tisućljeća započeli su muslimanski progoni i džihad, nakon njih su uslijedili križarski ratovi, u kojima su uništene mnoge židovske zajednice, a tijekom stoljeća koja su uslijedila nastavili su se antižidovski progoni. U prvoj polovici 14. stoljeća u njemačkim je zemljama¹¹ uništeno otprilike 500 židovskih zajednica. Duhovni vođe obilježili su uništenje mnogih židovskih zajednica i umorstva tisuća Židova uvođenjem dana posta i jadikovki koje su napisali tadašnji rabini. U nastavku donosimo djelomični i reprezentativni

¹¹ Vidi pojmove: pokolj Armleder i Rindfleisch masakr.

popis nekih od mnogobrojnih katastrofa koje su pogodile židovski narod za vrijeme raznih progona:

Progoni u srednjem vijeku

Progon austrijskih Židova, 1240. godine.

Progon Židova iz Engleske 1290. godine – te je godine kralj Edvard I. donio proglas kojim je Židovima zabranio daljnji boravak u engleskom kraljevstvu.

Izgon Židova iz Francuske¹² 1270., 1306., 1322., 1394., 1501. godine.

Izgon Židova iz Strasbourga, 1381. godine.

Izgon Židova iz Praga, 1400. godine.

Izgon Židova iz Augsburga, 1439. godine.

Izgon Židova iz Bavarske, 1450. godine.

Izgon Židova iz Breslava, 1453. godine.

Izgon Židova sa Sardinije, 1492. godine.

Izgon Židova iz Španjolske 1492. godine vjerojatno je najpoznatiji progon, koji je započeo protjerivanjem španjolskih Židova, a nastavio se protjerivanjem portugalskih Židova. U vrijeme djelovanja inkvizicije kralj Ferdinand II., vladar Aragona, i njegova supruga, kraljica Izabela I. Kastiljska, izdali su naredbu kojom je Židovima dano na izbor hoće li se obratiti na kršćanstvo ili otići iz Španjolske. Neki Židovi odlučili su, barem naizgled, prihvatiti kršćanstvo. Tako su se pridružili „novim kršćanima” ili „Maranima”¹³, potomcima Židova koji su tijekom prethodnog stoljeća prešli na

¹² Francuski su se Židovi u srednjem vijeku nekoliko puta suočavali s progonima, a zajednički nazivnici svih njih bili su protužidovstvo i pohlepa. Važno je istaknuti da je progon 1306. godine, poznat i kao „Veliki progon”, bio najveći i najstrašniji od svih progona s kojima su se francuski Židovi suočavali tijekom srednjega vijeka. Taj je progon najsnažnije utjecao na oblikovanje europskog židovstva kao i na židovstvo u cjelini. Ukratko, godine 1306. kralj Filip IV. izdao je naredbu o progonu Židova kako bi napunio ispražnjenu riznicu Kraljevstva. Židovska je imovina bila konfiscirana, a oni koji su odlučili prijeći na kršćanstvo nisu bili prognani. Vidi: Rabin Josef haKohen haRofe „Emek haBaha”, Krakov, 1895., str. 71.

¹³ Marani – španjolski i portugalski Židovi koji su živjeli na Iberskom poluotoku te su prešli na kršćanstvo, bilo dobrovoljno, bilo prisilno tijekom srednjega vijeka, ali su istodobno nastavljali potajno prakticirati židovstvo. Postoje različita tumačenja pojma „marano”; neka od njih uključuju i hebrejski pojam marit ajin („što se oku čini”), što se odnosi na činjenicu da su Marani naizgled bili kršćani, ali su u stvarnosti ostali Židovi. Riječ najvjerojatnije potječe od španjolske riječi za svinju, koja pak dolazi od latinske riječi verres „divlja svinja”. Od samih počea-

kršćanstvo, ali se nisu asimilirali u široko španjolsko društvo, nego ih je ono nastavilo gledati sa sumnjom i nepovjerenjem. Mnogi preobraćenici u tajnosti su nastavili živjeti kao Židovi. Oni koji su se odlučili za odlazak iz Španjolske, uputili su se u druge sredozemne zemlje, sjevernu Afriku i Osmansko Carstvo, kao i u Zapadnu i Istočnu Europu.

Izgon Židova sa Sicilije, 1493. godine – dio zemalja Španjolske Krune.

Izgon Židova iz Litve, 1495. godine.

Izgon Židova iz Napulja, 1541. godine – dio zemalja Španjolske Krune.

Izgon Židova iz Papinske Države, 1569. godine – Židovi su izgnani iz Papinske Države (središnji dio današnje Italije, osim Rima i Ancone). Progon je uslijedio nakon izdavanja bule pape Pija V. pod nazivom *Hebraeorum gens*. Ta je bula ostala na snazi sve do 1800. godine, kada je Napoleon Bonaparte osvojio Italiju.

Izgon Židova iz Beča, 1670. godine.

Izgon Židova iz Jemena¹⁴, 1679. godine.

Izgon Židova iz Ukrajine, 1721. godine.

Izgon Židova iz Rusije, 1727. godine.

Izgon Židova iz Češke, 1740. godine.

Izgoni tijekom 19. i 20. stoljeća

Izgoni su se nastavili čak i u modernom vremenu i ne samo u Europi:

Izgon Židova iz Tennesseeja, Konfederacija Američkih Država, 1862. godine – Naredba unionističkih snaga o izgonu svih Židova iz vojnog područja koje je uključivalo dijelove Tennesseeja, Missisippija i Kentuckyja tijekom Američkoga građanskog rata. Naredbu je izdao general Ulysses Simpson Grant, a provedena je samo djelomično te ju je

taka njegova korištenja svrha ovog naziva bila je ukazati na prezir prema ovim ljudima.

¹⁴ Poznat kao Progon u Mauzi, Jemen 1679. godine. Progon u Mauzi jedna je od najstrašnijih nesreća u povijesti Židova u Jemenu. Te su godine jemenski Židovi izgnani u pustinjsko područje grada Mauze u južnom Jemenu. Zbog teških bolesti i strašnih životnih uvjeta u tom području (visoke temperature, od oko 50 stupnjeva Celzijevih) većina prognanika je umrla, a preživjela ih je samo otprilike trećina. Preživjelima je dopušteno da se vrate iz egzila nakon otprilike godinu dana.

opozvao godinu dana kasnije Abraham Lincoln, predsjednik SAD-a.

Izgon Židova iz Moskve, 1891. godine – bio je dio šireg progona Židova iz područja „svete Rusije” u naseobinu pod upravom Sergeja Aleksandroviča, velikog kneza Rusije, nakon što ga je na položaj glavnog upravitelja Moskve imenovao njegov brat, car Aleksandar III.

Izgon iz arapskih zemalja - proces koji je započeo tijekom 1930-ih godina, prije utemeljenja Države Izrael te se nastavio 1950-ih i 1960-ih godina. U tom su razdoblju nestale povijesne židovske zajednice koje su na tim prostorima postojale stotinama i tisućama godina. Otprilike 850 000 Židova bilo je prisiljeno napustiti svoju imovinu koju nisu mogli prodati te napustiti arapske zemlje u kojima su rođeni i živjeli.

II. TEOLOŠKO ZNAČENJE ISELJAVANJA I USELJAVANJA ŽIDOVA

Povijest židovskog naroda je jedinstvena: ne postoji narod koji je toliko dugo opstao usprkos silnoj mržnji i neprekidnim progonima, narod koji je raštrkan diljem svijeta, ali koji se ističe svojim dostignućima od globalne važnosti i koji se nakon toliko vremena vratio u svoju zemlju poslije dugog i teškog izgnanstva. Židovska teologija pojašnjava „fenomen židovskog naroda” kao božansku providnost i primjenu ideje o nagradi i kazni koja izriče ostvarenje proročanstava iznesenih u Tori i proročkim knjigama. Ta proročanstva istodobno svjedoče o aktualnosti Tore i njezinom božanskom podrijetlu kao i o metafizičkoj intervenciji u povijest.

U idućim redcima ćemo, istražujući teološke ideje Božje providnosti te nagrade i kazne, vidjeti da je u Tori predviđena vječnost židovskog naroda i malobrojnost njegovih pripadnika, izgon židovskog naroda i okrutan egzil te raštrkanost diljem svijeta. Jednako tako vidjet ćemo proročanstva o velikom doprinosu židovskog naroda čovječanstvu općenito, usprkos teškom životu u egzilu i boravku u raznim zemljama svijeta, mržnji i progonu te predviđanja o očuvanju židovskih tradicija. Upoznat ćemo se s proročanstvima koja opisuju stanje Obećane zemlje tijekom izgnanstva židovskog naroda te s povratkom izraelskog naroda u Obećanu zemlju. Na kraju, reći ćemo nešto i o židovskoj povijesti kao svjedočanstvu o ideji nagrade i kazne.

1. VJEČNOST ŽIDOVSKOG NARODA TE NJEGOVA MALOBROJNOST

Tora svjedoči da je Svevišnji sklopio vječni savez s Abrahamom prije više od 3800 godina te da je tim savezom osigurana vječnost izraelskog naroda:

„Savez svoj sklapam između sebe i tebe i tvoga potomstva poslije tebe – savez svoj za vjekove”¹⁵ (Post 17,7).

Bog je vjeran svome savezu što ga je sklopio sa židovskim narodom. On ga i kažnjava kad je potrebno, ali neće dopustiti njegovu potpuno uništenje, kao što je obećao u svome savezu:

„Ali ni onda dok budu u zemlji svojih neprijatelja, neću ih zbaciti niti ću ih prezreti tako da ih posve uništim i da prekršim svoj savez s njima. Ta ja sam Vječni, Bog njihov” (Lev 26,44).

Prorok Jeremija ponavlja ovo proročanstvo o vječnosti židovskoga naroda:

„Ovako govori Vječni, koji daje sunčev sjaj danju, a mjesecu i zvijezdama da sjaje noću, koji ziba more te mu valovi buče – ime mu je Gospodin nad vojskama – ako se ikada ti zakoni promijene, tada će i potomstvo Izraelovo prestati biti narodom preda mnoom zauvijek! Ja sam Vječni!” (Jer 31,35-36)¹⁶.

Dakle, prorok Jeremija u svome proročanstvu povezuje vječnost prirodnoga svijeta s vječnošću židovskoga naroda. I posljednji prorok u kršćanskom Starom zavjetu, Malahija, potpisuje svoje proročanstvo istim obećanjem: *„Kao što se ja ne mijenjam, tako ni vi nikada nećete nestati” (Mal 3,6)¹⁷.* Tako prorok Malahija povezuje Božji identitet i vječnost židovskoga naroda.

O trajnoj malobrojnosti židovskog naroda među svjetskim stanovništvom, o čemu svjedočimo i danas, Tora ovako piše:

„Svevišnji će vas raspršiti po narodima i ostat će vas samo malen broj među narodima među koje vas Svevišnji odvede” (Pnz 4, 27).

„Ostat će vas samo malo, vas što brojni bijaste kao zvijezde nebeske, a sve zato što nisi slušao glasa Svevišnjeg, Boga svoga” (Pnz 28, 62).

¹⁵ „Za vjekove” - biblijska riječ עולם znači vječnost (לעולם = dovijeka); svaki drugi način tumačenja oduzeo bi rečenici logičnost; primjerice: ברית עולם znači vječni savez (spominje se 14 puta u Bibliji: Post 9,16; Izl 31,16; Lev 24,8; 2Sam 23,5; i drugdje); riječ חוק עולם (vječni zakon) ponavlja se 5 puta: Izl 30,21; Lev 6,11, 6,15, 24,9; te Jer 5,22; riječ אחרות עולם (vječna prava nad zemljom) Post 48,4; Lev 25,34.

¹⁶ preveo autor jer riječ מורשו u KS je prevedena kao poremete umjesto promijene.

¹⁷ preveo autor jer riječi “לא כלייתם” niste nestali, odnosno nećete nestati - KS je greškom preveo „mijenjate bez prestanka!”

2. IDEJA BOŽJE PROVIDNOSTI TE IDEJA O NAGRADI I KAZNI

Ideja o nagradi i kazni jedno je od temeljnih vjerovanja u biblijskom¹⁸ i talmudskom židovstvu. To je ideja o nadzoru nad ponašanjem ljudi i o uspostavi pravde na svijetu nagrađivanjem dobrih djela i kažnjavanjem loših, sve prema Božjim odredbama. Sve biblijske knjige prožete su idejom da Tvorac nadzire svijet koji je stvorio. Božja vlast obuhvaća cijeli život čovječanstva, Židova i drugih naroda, pojedinca i mnoštva. Židovski narod, međutim, uživa osobitu Božju skrb, zbog saveza između židovskoga naroda i Boga. Taj savez je pred Židove postavio obvezu ispunjavanja Božjih zapovijedi (micvi), a pred Boga skrb za židovski narod, za pojedinca i za život i opstanak židovskoga naroda na svijetu. Bog je aktivan kao upravljajući čimbenik čovjekove povijesti i čovjekove vrste, no čovjek ima određenu samostalnost u okviru Božjeg plana. On izabire hoće li surađivati s Bogom ili mu se suprotstavljati, a Bog će usmjeravati i ispravljati posljedice skretanja židovskoga naroda i čovječanstva. Dobro ili loše vladanje čovjeka, naroda i čovječanstva dovodi do upletanja Boga kao suca koji sudi čovjeku prema njegovim djelima, odnosno kao oca koji pogledom prati djecu i dolazi im u pomoć kada sami sebi više ne mogu pomoći. Bog se pojavljuje i kako bi učinio dobro cijelome čovječanstvu, jer „*iz svoga prebivališta motri sve stanovnike zemaljske*” (Ps 33,14), a osobito u židovskoj povijesti za cijeloga biblijskog doba.

Tema nagrade i kazne ima važno mjesto i u riječima proroka, čija je zadaća bila neprestano opominjanje naroda, pozivanje na pokajanje i usmjeravanje na Božji put. Proroci su ponavljali i isticali izravnu vezu između ponašanja naroda na vjersko-moralnom planu i njegove nacionalne i povijesne sudbine i budućnosti naroda u Izraelu i svijetu:

„*Htjednete l' me poslušati, uživat ćete plodove zemaljske. U buntovništvu ako ustrajete, proždrijet će vas mač. Tako usta Svevišnjeg govorahu*” (Iz 1,19-20);

„*Tko je mudar da bi to razumio, kome su usta Svevišnjeg govorila da objavi zašto zemlja izgorje kao pustinja i nitko njome više ne*

¹⁸ Bog je unaprijed objasnio kakve će biti nagrade i kazne narodu na ovome svijetu. One ovise o ponašanju naroda, o tome slijedi li narod put što ga je odredio Bog. Mojsije je obećao vezu s Bogom i kritiku za vrijeme svojega života te „dugu ruku” koja će djelovati na narod i nakon Mojsijeve smrti. Stoga je Mojsijevo proštovo izdržalo ispit u svoje doba i kasnije. Vidi: dio o blagoslovima i kletvama: Prnz 28,1-11, 15-16,19, 45, 69; Lev 26,3-6; 14-17.

prolazi? I reče Svevišnji: 'Jer ostaviše Zakon moj koji im dadoh i jer ne slušahu glasa mojega, niti ga slijedahu' (Jr 9,11-12).

Božja skrb izražava se na dva načina: prirodnim zakonima koje je Bog odredio za vječnost i koji su uvjet našeg postojanja¹⁹, te izravnim utjecajem kada je to potrebno, promjenom prirodnih zakonitosti i preokretanjem zakona prirode pomoću čuda.

Na ljudsku povijest utječu tri čimbenika: čovjekova slobodna volja, prirodne zakonitosti i Božja skrb. No ti čimbenici nemaju podjednaku snagu, jer Božja skrb je odlučujuća, kao što je rekao najmudriji od ljudi: „Mnogo je namisli u srcu čovječjem, ali što Svevišnji naumi, to i bude” (Izr 19,21). Bog se skrbi pravedno i milosrdno, dajući uzor poželjnog čovjekovog ponašanja. Majmonid²⁰ drži da je ovo načelo izrečeno u rečenicama:

„Velik si u svojim naumima, silan u svojim djelima! Oči tvoje bdě nad svim putovima ljudskim da naplatiš svakome prema putu njegovu i prema plodu djela njegovih!” (Jr 32,19); „Vidje Svevišnji kako je čovjekova pokvarenost na zemlji velika i kako je svaka pomisao u njegovoj pameti uvijek samo zloća.” (Post 6,5); „Onda Svevišnji nastavi: ‘Velika je vika na Sodomu i Gomoru da je njihov grijeh pretežak’” (Post 18,20).

3. EGZIL - IZGON ŽIDOVSKOG NARODA U OKRUTNO PROGONSTVO I NJEGOVO RASPRŠIVANJE DILJEM SVIJETA

U antičko doba asimilacija pokorenog naroda gotovo bi uvijek uslijedila nakon određenog vremena života u pokornosti: snaga svakog naroda je ograničena i kada je pokoren, taj narod biva asimiliran u kulturu koja ga okružuje te gubi svoj identitet. Opstanak židovskog naroda, usprkos okupaciji kojoj je bio izložen tijekom gotovo cijelog postojanja, predstavlja povijesno čudo, jer je očuvanje nacionalnog identiteta naroda koji živi u egzilu i raspršen, izložen strahovitim progonima i bez jedinstvenoga govornog jezika, fenomen dosad nepoznat u povijesti.

¹⁹ Ps 148,6; Jer 5,22.

²⁰ Rabin Moše ben Majmon – Majmonid, Sefer haKdamot, HaKdama lePeruš haMišna. HaKdama LePerek Helek. Traktat Sanhedrin, HaKdama leMasehet Avot/ „Šmona Perakim”. 14. izdanje. Mosad haRav Kuk, Jeruzalem, 5754. (1994.). (Dalje: Majmonid Helek) str. 146; vidi i Maimonid, More Nevuhim, Jeruzalem, 1960. (preveo s arapskoga na hebrejski rabi Jehuda Ibn Tibon). Mossad Harav Kook, Jeruzalem, 1977. (reprint izdanja iz Vilne iz 1909.), III, 17. str. 308.

Židovi su raštrkani u gotovo svaki kutak svijeta i njihova je distribucija bila lako primjetna. Uz židovski narod vezivao se često i pojam „lutajući Židov“²¹. Židov koji je prognan prisiljen je lutati, a ako nije prognan, on emigrira na nova, bolja mjesta. Već za vrijeme progonstva u Babilon pod perzijskom vlašću Haman je ovako rekao kralju Ahašveru:

„I Haman kaza kralju Ahašveru: ‘U svim pokrajinama tvoga kraljevstva ima jedan narod razasut među drugim narodima i od njih odvojen. Njegovi su zakoni drukčiji od zakona u svih ostalih naroda’” (Est 3, 8)²².

Mogućnost izгона židovskog naroda iz Svete zemlje ponovljena je mnogo puta u Tori. Narod Izraela unaprijed je upozoren da će, ne bude li se držao Božjih zapovijedi, biti izgnan i razasut među ostale narode:

„Vas ću rasijati po narodima; izvući ću protiv vas mač iz korica tako da će vam se zemlja pretvoriti u pustaru a gradovi u ruševine” (Lev 26,33).

„Svevišnji će vas razbacati po svim narodima, s kraja na kraj zemlje” (Post 28, 64).

Tijekom vremena ovaj narod uvijek je bio izložen progonu. Židovski narod bio je kroz povijest proganjen, mučen, protjerivan i uništavan, kako na Istoku, tako i na Zapadu, kako u vlastitoj zemlji, tako i u egzilu. Ovi progoni unaprijed su naviješteni biblijskim proroštvima. U 28. poglavlju Ponovljenog zakona Tora ocrta budućnost jarkim bojama. Iako je proročanstvo tolikih teških muka nezamislivo, gledajući na rečeno iz perspektive naše generacije, moguće je uvidjeti njegovu točnost:

„Sinovi tvoji i kćeri tvoje bit će predavani drugome narodu. Oči će tvoje svaki dan kapati gledajući za njima, ali ruka tvoja neće moći ništa... služiti ćeš neprijatelju svome, koga će Svevišnji poslati na te, u gladi i žeđi, golotinji i oskudici svakoj. ... Ali među tim narodima nećeš imati mira; ni tvome stopalu neće biti počivališta... Život tvoj visjet će o niti; bojati ćeš se i danju i noću i nećeš biti siguran za život svoj... U Egipat će te na galijama natrag odvesti Svevišnji putem za koji sam ti rekao da ga više ne smiješ vidjeti. Ondje ćete se vi sami

²¹ lutajući Židov ili vječni Židov – lik srednjovjekovne kršćanske legende koja se počela širiti Europom u 13. stoljeću. Legenda govori o Židovu koji nije htio dati vode Isusu putem prema Golgoti te je stoga bio proklet da luta Zemljom sve do Drugog dolaska. Točan uzrok prokletstva litalice razlikuje se ovisno o verziji priče.

²² Vidi još: Ez 20,23.

prodavati svojim neprijateljima za robove i ropkinje, ali neće biti kupca” (Pnz 28: 32 i 48, 65, 68).

Židovski narod suočen je s vječnom mržnjom od trenutka kada je došao u dodir s drugim narodima. Golema i neshvatljiva mržnja ponekad je otvorena, a ponekad tinja ispod površine te nema nikakve veze s ponašanjem židovskog naroda.

Židova mrze i kada pobjeđuje i kada gubi, i kad je u pravu i kada griješi, mrzili su ga kada je bio sekularan i kada je bio religiozan, zato što je raspeo Boga te čak i nakon što je konvertirao na kršćanstvo. Kada se asimilirao u društvo i kada je od društva bio odvojen, kada je bio bogat i kada je bio siromašan, i onda su ga mrzili. Mrzili su ga kada je živio bez svoje države i onda kada se želio vratiti u svoju zemlju, prije utemeljenja Države Izrael i poslije. Čak je i to naviješteno u Tori:

„Bit ćeš na zgražanje, porugu i ruglo svim narodima među koje te Svevišnji odvede” (Pnz 28, 37).

Usprkos slijepoj mržnji, židovski narod izuzetno je pridonio čovječanstvu u svim sferama života, njegov je doprinos bio nerazmjernan njegovu udjelu u svjetskoj populaciji. Upravo to je bilo naviješteno Abrahamu:

„Velik ću narod od tebe učiniti, blagoslovit ću te, ime ću ti uzveličati, i sam ćeš biti blagoslov. Blagoslivljat ću one koji te blagoslivljali budu, koji te budu kleli, njih ću proklinjati; sva plemena na zemlji tobom će se blagoslivljati” (Post 12, 2-3).

Mojsije je ovu ideju ponovio prije negoli su Izraelci ušli u Svetu zemlju:

„Držite ih i vršite: to će u očima narodâ biti vaša mudrost i vaša razboritost. Kad oni čuju za sve ove zakone, reći će: ‘Samo je jedan narod mudar i pametan, a to je ovaj veliki narod’ (Pnz 4, 6).

Tora je također predvidjela da će čak i pod teškim, gotovo nemogućim uvjetima egzila biti očuvane židovske tradicije:

„A kad ih snađu mnoge nesreće i nevolje, ova pjesma, jer je njihovo potomstvo neće nikada zaboraviti, pružit će svjedočanstvo protiv njih” (Pnz 31, 21).

4. VJERNOST OBEĆANOJ ZEMLJI TIJEKOM PROGONSTVA

Tisućama godina, dok je trajalo progonstvo, zemlja je bila pusta, nalik na usamljenu udovicu. No Tora je i to predvidjela:

„Zemlju ću ja pretvoriti u zgarište tako da će se vaši neprijatelji koji se u njoj nastane zaprepastiti nad njom” (Lev 26,32).

Ove riječi ukazuju na pustoš Izraela u vrijeme kada je židovski narod bio izvan njega i sve do povratka jer Obećana zemlja može cvjetati samo kada je u njoj židovski narod. Tijekom dvije tisuće godina od rušenja drugoga Hrama zemlja je bila pusta. Nijedan narod nije uspio naseliti zemlju Izraelovu u nenazočnosti naroda Izraelovog. Progonstvom naroda iz njegove zemlje pala je i zemlja u pustoš i žalost.

Nahmanid²³ u svom komentaru ovako objašnjava:

„Ono što je rečeno: *‘tako da će se vaši neprijatelji koji se u njoj nastane zaprepastiti nad njom’* (Lev 26,32), na pravi način naviješta da tijekom našega dugog progonstva naša zemlja neće prihvatiti naše neprijatelje. To je ujedno i izvrstan dokaz i obećanje da na cijelom svijetu nećemo pronaći zemlju koja je tako dobra i prostrana i koja je tako naseljena, ali i tako uništena kao naša Sveta zemlja. Otkako smo iz nje protjerani, ona nije prihvatila drugi narod ili jezik. Iako su je svi pokušali naseliti, nije im to pošlo za rukom.”²⁴

Nahmanid uništenje Svete zemlje objašnjava služeći se mistikom: prema stihovima iz Tore, zemlja ima vlastitu volju i kada je židovski narod razasut među ostalim narodima svijeta, ona odbija rađati i cvjetati za naseljenike koji nisu Židovi.

I doista, mnogi hodočasnici i putnici, Židovi i nežidovi koji su putovali tim dijelom svijeta svjedoče da je zemlja postala gotovo nenastanjiva. Donosimo dva svjedočenja, jedno židovsko, a drugo nežidovsko.

Sam Nahmanid je tek potkraj života došao u Svetu zemlju i u pismu koje je 1268. godine napisao sinu koji je ostao u Kataloniji, opisao je što je vidio:

²³ Moše ben Nahman, rabin, skraćeno: Ramban, poznat i kao Nahmanid (Girona, Aragon, 1194. – Zemlja Izrael, 1270.) – Znameniti rabin svoga doba s velikim znanjem u mnogim područjima: znanosti, filozofije, jezika i medicine. Bio je suvremenik Majmonidov, među njegove studente ubrajaju se rabin Šlomo ben Avraham Aderet i rabin Aharon Halevi. Napisao je komentar na Toru i sastavio i halahičke knjige. Među prvima se bavio kabalom, a i njegovi su spisi pod utjecajem kabale. Godine 1267. morao je izbjeći iz Aragona zbog javne rasprave s otpadnikom od židovstva Pablom Christianijem, na što su ga bili natjerali katalonski kralj i crkvene vlasti, koji su, dakako, presudili u korist preobraćenika. Kada su mu bile 73 godine, preselio se u Izrael, prispio u Jeruzalem, gdje je obnovio židovsko naseljavanje, jer su grad prije toga razorili Tataari. Do danas u starome gradu djeluje sinagoga koju je osnovao i koja nosi njegovo ime. Stoga ga se naziva i ocem modernog naseljavanja Jeruzalema. Zbog teškog života i nemogućnosti zarađivanja za život, otišao je u obližnji Ako, u kojemu je osnovao ješivu u kojoj je ostao do kraja života.

²⁴ Nahmanid komentar, Lev 26,32.

„Neka te Svevišnji blagoslovi, sine moj Nahmane, ‘da uživaš sreću Jeruzalema i vidio djecu svojih sinova’ (Ps 128,5-6) i neka tvoj stol bude nalik na stol Abrahamov. Pišem ti ovo pismo u svetome gradu Jeruzalemu... Što da ti kažem o Zemlji? Toliko je napuštenih mjesta i pustoš je velika. Sve se svodi na ovo: što je mjesto svetije, to je izloženo većoj patnji – Jeruzalem je najzapušteniji, Judeja je teže stradala od Galileje. Ali, usprkos strašnoj razorenosti to je i dalje izuzetno dobra zemlja... pronašli smo uništenu kuću građenu od mramornih stupova s prelijepom kupolom te smo je zaposjeli i pretvorili u sinagogu. Jer, grad je napušten i svatko tko želi zauzeti neku ruševinu to može i učiniti... Mnogi ljudi često dolaze u Jeruzalem iz Damaska i Alepa te iz cijele dijaspore kako bi vidjeli Hram i nad njim plakali. Onaj koji mi je dao da vidim Jeruzalem i njegove ruševine dat će mi i da ga vidim nanovo izgrađenog kada se u njega vrati slava Božanske prisutnosti.”²⁵

Jedno od poznatih svjedočanstava je i ono Marka Twaina koji je Svetu zemlju posjetio 1867. godine:

„Potresne scene... više se ne događaju u dolini [Jezreel]. Nema tamo ni jednog jedinog sela, ni na udaljenosti od trideset milja u bilo kojem pravcu. Postoje dvije ili tri male nakupine beduinskih šatora, ali niti jedna trajna naseobina. Čovjek može projahati deset milja uokrug i ne vidjeti ni desetero ljudi... Tako je i u Galileji... te pustinje bez stanovništva, hrđavi pusti brežuljci s kojih nikada, nikada ne nestaje bljesak oštih crta blijede i nestaju u maglovitoj perspektivi; ta melankolična ruševina Kafarnauma; glupo selo Tiberijas koje drijeva pod šest sprovodnih palmi... sigurno smo stigli do Tabora... i cijelim putem nismo vidjeli ni jednog čovjeka. Nazaret je napušten... prokleti Jerihon danas je memljiva ruševina, baš onakva kakva je bila poslije Jošuinog čuda prije više od tri tisuće godina; Betlehem i Betanija u svojem siromaštvu i poniženju ničim ne ukazuju da su nekoć doživjeli veliku čast nazočnosti Spasiteljeve, da su bili sveta mjesta gdje su pastiri noću čuvali svoja stada i gdje su anđeli pjevali ‘mir na Zemlji, dobra volja ljudima’, danas tamo nema živoga stvora... Betsaida i Horzin nestali su s lica Zemlje, a ‘pusta mjesta’ gdje su nekoć tisuće ljudi slušale Spasiteljev glas i jele kruh čudeša, spavaju u tišini samoće koju prekidaju samo ptice grabljivice i plahe lisice.”²⁶

²⁵ Nahmanid, Kitvei Ramban, urednik Charles Ber Chavel, Mosad ha-rav Kuk, Jeruzalem, 1978. str. 378; s hebr. prev. autor članka.

²⁶ Vidi: Dershowitz, Alan The Case for Israel, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2003 (str. 23-4) citira: Mark Twain, The Innocents Abroad (New York: 1996), str. 349, 366, 375, 441-442; s engl. prev. autor članka.

Zapanjujuće je vidjeti da je u vrijeme prije uništenja Hrama zemlja Izraelova bila osobito plodna i bogata - o tome u rabinskoj literaturi²⁷ postoje razni zapisi koji opisuju bogatstvo i poljoprivredno obilje zemlje meda i mlijeka. Danas, nakon što se narod Izraelov konačno vratio na svoju zemlju, vidimo Državu Izrael, zelenu i rascvjetanu, kako u izobilju donosi plodove, kao tehnološka, gospodarska i vojna sila. Čudo je to biblijskih razmjera!

5. PROROČANSTVO O POVRAJKU NARODA IZRAELA U OBEĆANU ZEMLJU I NJEGOVO ISPUNJENJE

Proces „povratka u Cion” traje već otprilike 200 godina. Tri godine poslije strašnog Holokausta utemeljena je židovska država u Svetoj zemlji. Od tada Židov više nije simbol slabosti, nego simbol snage. Mnogi nežidovi ovaj proces smatraju univerzalnim procesom povratka božanske prisutnosti koja će se u potpunosti otkriti u Svetoj zemlji te posjećuju Izrael i volontiraju kako bi pomogli napretku i boljitku njegova naroda.

Povratak židovskih prognanika događaj je bez presedana u ljudskoj povijesti. Ne postoji narod koji se ikada vratio iz takvog dugog i teškog egzila. Povratak izgnanih glavno je proročanstvo kraja vremena zapisano u Bibliji. U Tori ovako piše:

„Kad te sve ove riječi, blagoslov i prokletstvo što ih danas preda te stavih, snađu i ti ih uzmeš k srcu među svim narodima među koje te Svevišnji, Bog tvoj, bude protjerao i obratiš se k Svevišnjem, Bogu svome, i poslušas – i ti i tvoji sinovi – glas njegov iz svega srca svoga i iz sve duše svoje u svemu što sam ti danas naredio, tada će Svevišnji, Bog tvoj, vratiti tvoje izgnanike; smilovat će se tebi i opet će te sabrati između svih naroda među koje te bude rastjerao Svevišnji, Bog tvoj. Ako bi se koji izgnanik tvoj nalazio i na kraju svijeta, i odande će te sabrati Svevišnji, Bog tvoj – odande će te uzeti. Svevišnji, Bog tvoj, dovest će te u zemlju koju su posjedovali oci tvoji da je ti zaposjedneš; učinit će te sretnijim i brojnijim od očeva tvojih. Svevišnji, Bog tvoj, obrezat će tvoje srce, srce tvoga potomstva, tako da ljubiš Svevišnjeg, Boga svoga, iz svega srca svoga i iz sve duše svoje i da živiš. Svevišnji, Bog tvoj, svalit će sva ova prokletstva na neprijatelje tvoje, na mrzitelje tvoje koji su te progonili. A ti ćeš ponovno slušati glas Svevišnjeg i vršiti sve njegove zapovijedi koje ti danas

²⁷ Vidi: BT Ketubot (Vilna) 111a; BT Baba Batra (Vilna) 91a; vidi još i Josip Flavije, Milhamot haJehudim (Židovski rat). Reuven Mas, Jeruzalem, 1993. III, 10.

dajem. Svevišnji, Bog tvoj, obilno će te nagrađivati u svakom pothvatu ruku tvojih, u plodu utrobe tvoje, u plodu stoke tvoje i u urodu tvoga plodnog tla; jer Svevišnji će se opet radovati nad tvojim dobrom, kao što se radovao nad dobrom otaca tvojih, kad poslušáš glas Svevišnjeg, Boga svoga, držeći njegove zapovijedi i njegove naredbe zapisane u knjizi ovoga Zakona, to jest kada se obratiš Svevišnjem, Bogu svome, svim srcem svojim i svom dušom svojom” (Pnz 30, 1-10).

Predviđanje povratka u Svetu zemlju ne pojavljuje se samo u Tori nego je motiv koji se ponavlja i drugdje u Bibliji.²⁸

„I pustit ću da me nadete’ – riječ je Svevišnjeg. ‘Izmijenit ću udes vaš i sabrati vas iz svih naroda i sa svih mjesta kamo vas odagnah’ – riječ je Svevišnjeg. ‘I vratit ću vas na mjesto odakle vas u izgnanstvo odvedoh’” (Jer 29,14).

Ili, ovaj stih o čijem ostvarenju može posvjedočiti svaki onaj koji je bio u Jeruzalemu:

„Ovako govori Svevišnji nad vojskama: ‘Starci i starice opet će posjedati po trgovima jeruzalemskim, svatko sa štapom u ruci zbog starosti prevelike. A gradski će se trгови ispuniti dječacima i djevojčicama koji će se igrati na njegovim trgovima’” (Zah 8, 4-5).

A danas, nakon dvije tisuće godina koje je provela kao pusto-poljina, zemlja je ponovno procvala. Stotinama godina nikome nije pošlo za rukom da zemlja Izraelova procvjeta. Otkako su u nju pristigli židovski pioniri koncem 19. stoljeća, isušili su močvare i pretvorili divljinu u plodnu zemlju. Zemlja ponovno donosi plodove, baš kako je rekao prorok:

„A vi, gore Izraelove, pustite da se pomlade grane vaše! Nosite plod svoj narodu mojemu Izraelu; jer će se skoro vratiti” (Ez 36,8 IŠ).

I Talmud o tome piše:

„Rabin Aba je rekao: Ne postoji kraj koji je jasnije obznanjen od stiha koji govori: ‘A vi, gore Izraelove, pustite da se pomlade grane vaše! Nosite plod svoj narodu mojemu Izraelu; jer će se skoro vratiti’” (Ez 36,8 IŠ).²⁹

Raši³⁰ objašnjava:

„Kada zemlja Izraelova bude plodna i bogata, to će biti znak da se [egzil] bliži kraju i od toga otkrivenog znaka neće biti većega.”³¹

²⁸ Vidi: Iz 11; Jer 31; Ez 37; Ps 107.

²⁹ BT Sanhedrin, Jeruzalem, Steinsaltzovo izd. 1999. (dalje: Steinsaltz) 98a.

³⁰ Raši - Rabin Šlomo Jichaki, skraćeno Raši (1040. – 1105.): najveći komentator Tanaha, Mišne i Talmuda.

³¹ Rašijev komentar u BT Sanhedrin 98a.

6. ŽIDOVSKA POVIJEST KAO SVJEDOČANSTVO O IDEJI NAGRADE I KAZNE

Židovska povijest svjedoči o čudesnom opstanku židovskog naroda i o tome da slučajnost ne postoji. Događaji koji su snažili židovski narod na dobro ili na zlo izravna su posljedica njegovih djela. I to je svjedočanstvo o nagradi i kazni. Židovska povijest puna je uspona i padova, ponekad vrlo strmih, od kraljevstva u ropstvo i iz svoje zemlje u raspršenje u progonstvu. No usponi i padovi očvrstnuli su židovski narod i pokazali mu djelovanje Božje ruke u povijesti. Povijesni opstanak židovskoga naroda začudio je i zadivio tijekom vremena istraživače iz raznih naroda.³² Riječi Lava N. Tolstoja (1850. - 1904.), jednog od najvećih pisaca svih vremena, kažu sve:

„Što je Židov? Ovo pitanje nije tako čudno kako se čini. Pogledajmo kakvo je čudnovato stvorenje Židov kojeg su svi vladari i svi narodi zajedno i pojedinačno iskorištavali, mučili, ugnjetavali, proganjali, gazili i klali, spaljivali i vješali... i usprkos svemu tome još uvijek je živ. Što je Židov koji nije nikad dozvolio da ga odvede na krivi put zemaljsko vlasništvo koje su mu njegovi ugnjetavači i progonitelji neprestano nudili kako bi promijenio vjeru i napustio svoju vlastitu židovsku religiju? Židov je to sveto biće koje je s neba donijelo vječnu vatru i njome posvijetlilo cijelom svijetu. On je vjerski izvor, vrelo i vrutak iz kojeg su svi drugi narodi izveli svoje vjere i religije. Židov je pionir civilizacije. Neznanje je bilo prezrenije u staroj Palestini nego je danas u civiliziranome svijetu. Ne samo to, nego u onim divljim i barbarskim danima, kada ni život ni smrt nisu ništa značili, rabin Akiva nije se ustručavao javno se izjasniti protiv smrtnih kazni, koju se danas smatra vrlo civiliziranom kaznom. Židov je znak građanske i vjerske tolerancije. 'Voli stranca i pridošlicu', zapovijeda Mojsije, 'jer ste bili stranci u Egiptu.' I to je bilo rečeno u onim davnim i neciviliziranim danima kada je osnovna ambicija naroda i država bila da slome i pokore jedan drugoga. Što se tiče vjerske tolerancije, židovska vjera ne samo da ne pokušava preobratiti pripadnike drugih religija, nego, upravo suprotno tome, Talmud nalaže rabinima da svakome, tko po svojoj volji dođe prihvatiti židovsku religiju, kažu i objasne sve poteškoće koje nastaju tim prihvaćanjem

³² Vidi: K. D., ŽIDOVSTVO, str. 654-655; Berdjajev, N. A., *The Meaning of History*. Moskovska akademija duhovne kulture, London/New York, Schribner's, 1935, str. 86-87; Twain, M., *Concerning the Jews*. Harpers Magazine, 1899, ponovno izdano u *The Complete Essays of Mark Twain*, Doubleday, 1963, str. 249; Glover, T. R., *The Ancient World*. Queen's University - Kingston, Ontario, Penguin Books, Baltimore, 1964, str. 184-191.

i da istaknu potencijalnome preobraćeniku da pravedni pripadnici svih naroda imaju udio u besmrtnosti. Niti moralisti našeg doba ne mogu se pohvaliti takvom uzvišenom i idealističkom vjerskom tolerancijom. Židov je znak vječnosti. Taj kojega nisu uništili klanje ni mučenje tijekom stoljeća, kojega vatra, mač, ni inkvizicija nisu bili u stanju izbrisati s lica Zemlje, koji je prvi iskazao Božje riječi, koji je toliko dugo bio čuvar proročanstva i koji ga je predao ostatku svijeta – takav narod ne može se uništiti. Židov traje zauvijek, kao i sama vječnost.”³³

IV. LJUBAV I ČEŽNJA ZA CIONOM U ŽIDOVSKOM NACIONALNOM KOLEKTIVNOM PAMĆENJU ILI KAKO JE NAROD USPIO SAČUVATI VEZE SA ZEMLJOM

1. BIBLIJA KAO ČUVAR ŽIDOVSKOG IDENTITETA I NADA

Biblija se naziva Knjigom nad knjigama te taj naziv govori gotovo sve što o njoj trebamo znati. Bez sumnje, takav naziv ukazuje na izuzetno poštovanje prema toj knjizi. Za judeokršćansku civilizaciju Biblija je svakako najvažnija knjiga na svijetu. Hebrejska Biblija sveto je pismo izraelskog naroda i samo postojanje judaizma uvjetovano je ovom knjigom. Upravo zbog nje Židovi su prozvani „narodom Knjige”. U Bibliji je tajna postojanja i vječnosti izraelskog naroda. Sudbina naroda nalik je sudbini Knjige. Izraelski je narod čuvao Knjigu tisućama godina, a, zauzvrat, ona je obnovila ljubav prema tom narodu i održala ga na životu.

Jedno od obilježja Dana neovisnosti Države Izraela, kao modernog židovskog blagdana, jest natjecanje u poznavanju *Tanaha*, tzv. *Hidon haTanah*,³⁴ koje se svake godine od 1958. godine organizira u Jeruzalemu. U njemu sudjeluju stotine mladih Židova iz cijeloga svijeta, koji pokazuju veliko znanje o židovskoj Knjizi nad knjigama.

Biblija ima različite slojeve. Jedna od njezinih razina je da u svim svojim dijelovima sadrži teološki i moralni korijen židovstva kao

³³ Tolstoj, L. N., What is a Jew?. Jewish World, London, 1908.

³⁴ Tanah (Hebrejska Biblija) – Tanah je pokrata triju riječi: Tora (Mojsijevo Petoknjžje), Neviim (Proroci: sve proročke knjige, od Jošue do Malahije), Ktuvim (Spisi: od Davidovih psalama do Ljetopisa). Tanah ukupno sadrži dvadeset četiri svete knjige: Postanak, Izlazak, Levitski zakonik, Brojevi, Ponovljeni zakon, Jošua, Suci, Samuel, Kraljevi, Izajja, Jeremija, Ezekiel, Dvanaest proroka, Psalmi, Izreke, Job, Pjesma nad pjesmama, Tuzaljke, Propovjednik, Ester, Daniel, Ezra, Nehemija, Ljetopisi. Kršćanska izdanja Starog zavjeta obuhvaćaju još neke knjige koje nisu dio židovskog kanona (Tobija, Judita, Knjiga o Makabejcima, Knjiga Sirahova, Baruh).

vjere i kao naroda. Biblija je narodu Izraela, a po njemu i ostatku svijeta, dala monoteizam, vrijednosti pravde i zakona, istine i dobrote, jednakosti naroda i nacija i vrhovnu vrijednost kojoj je čovječanstvo oduvijek težilo – vrijednost mira.

Vrijednosti Biblije vrijednosti su naše civilizacije. Među najznačajnijim dostignućima koje Biblija ističe spomenimo zaštitu slabijih, koja se izvodi iz „svetosti ljudskoga života”³⁵ stvorenog na sliku Božju.

Druga je dimenzija Biblije da je to prva historiografska knjiga. Iduća je dimenzija vezana uz poslanje židovskoga naroda da bude „kraljevstvo svećenikâ, narod svet”³⁶ ili „svjetlost pucima”,³⁷ hodeći putem Tore dok pred njim božanski moral svijetli poput svijeće i osvjetljava put kako bi podigao Božju zastavu u svijetu.

Osobita dimenzija Biblije vezana je uz budućnost naroda. Biblija, osim što sadrži priče o slavnoj prošlosti židovskog naroda, govori i o njegovoj budućnosti, o okupljanju svih izgnanih i njihovu povratku u Izrael te to smatra nacionalnim pozivom. Biblija govori i o sveobuhvatnoj obnovi svijeta na kraju vremena prema vizijama proroka te je opisuje ovako: „U onaj će dan biti Gospod jedini Bog. Njegovo će ime jedino ime biti” (Zah 14, 9).³⁸ U te dane „zemlja će se ispuniti spoznajom Svevišnjeg kao što se vodom pune mora” (Iz 11, 9), to će biti dani kada će ljudi „mačeve prekovati u plugove, a koplja u srpove. Neće više narod dizat’ mača protiv naroda nit’ se više učit’ ratovanju” (Iz 2, 4).

Nakon što je izraelski narod prognan iz svoje zemlje, gotovo dvije tisuće godina živio je bez osnovnih prava, sva njihova dobra bila su svedena na ono što su mogli nositi sa sobom u slučaju da moraju bježati ili kada bi bili prognani. Na svim njihovim lutanjima uvijek ih je pratila Knjiga nad knjigama, u kojoj su pronalazili utjehu, nadu i čežnju. Ova im je Knjiga davala duševnu snagu, vjeru i snažila njihovu nadu u budućnost. Ta je Knjiga bila izvor nadahnuća ideje o otkupljenju i povratku u Cion. Zahvaljujući toj Knjizi duh naroda

³⁵ Vidi: Post 1, 26-27; Mišna Avot (Pinhas Kehati, Jeruzalem, 1987.) 3,14; BT Sanhedrin (Steinsaltz) 74a; Pesahim 25b (Steinsaltz); Joma 82B (Steinsaltz); vidi i: Kotel Da-Don, Duhovni otpor tijekom Holokausta. Interpretacija izabranih primjera literature response, Crkva u svijetu, 51 (2016) 2, 203-234, 213-214; isti, Stav prema spašavanju života u židovskom zakonu. Milosrdni Samaritanac – ideal ili dužnost, moralna ili pravna obveza?, Nova prisutnost, 15 (2017) 3, 393-423, 406-411.

³⁶ Vidi: Izl 19, 6.

³⁷ Vidi: Iz 42, 6-7 i 49, 6.

³⁸ Prijevod Ivana Ev. Šarića; u prijevodu KS ova rečenica uopće nije prevedena.

nije bio slomljen usprkos mnogobrojnim i raznovrsnim problemima s kojima se suočavao tijekom izgnanstva. Po povratku u domovinu narod je glasno i ponosno izjavio:

„Zemlja Izrael domovina je židovskog naroda. Ovdje je oblikovan njegov duhovni, vjerski i politički identitet, ovdje je taj narod prvi put stvorio državu, kulturne vrednote od nacionalnog i univerzalnog značenja te svijetu darovao vječnu Knjigu nad knjigama... Država Izrael temeljit će se na slobodi, pravdi i miru, kako su to zamislili proroci Izraela.”³⁹

2. DOLAZAK MESIJE - DVANAESTI NAUK ŽIDOVSKJE VJERE

Majmonid u svojim 13 principa židovske vjere⁴⁰ vjerovanje u dolazak Mesije navodi kao dvanaesto teološko načelo.⁴¹ Vjerovanje u mesijansko proročanstvo iz Tore Majmonid je izveo iz rečenica:

„*Tada će Svevišnji, Bog tvoj, vratiti tvoje izgnanike; smilovat će se tebi i opet će te sabrati između svih naroda među koje te bude rastjerao Svevišnji, Bog tvoj. Ako bi se koji izgnanik tvoj nalazio i na kraju svijeta, i odande će te sabrati Svevišnji, Bog tvoj – odande će te uzeti. Svevišnji, Bog tvoj, dovest će te u zemlju koju su posjedovali oci tvoji da je ti zaposjedneš; učinit će te sretnijim i brojnijim od očeva tvojih*” (Pnz 30,3-5).

Majmonid objašnjava da se Mesija može roditi u svakome naraštaju.⁴² Stoga se treba nadati da se već rodio i da će nas doći izbaviti. Treba ga čekati svakoga dana, čak i ako bi se to odužilo, kao što kaže prorok Habakuk: „*Jer još je viđenje za određeno vrijeme i govorit će o kraju i neće prevariti. Ako se zadrži, čekaj ga, jer zasigurno će doći, neće zakasnuti*” (Hab 2,3).⁴³ Dolazak Mesije vrlo je važan u kontekstu održanja židovske nade u povratak u Svetu zemlju jer jedno od njegovih poslanja koje se navodi u biblijskim proročanstvima je i sakupljanje svega židovskog naroda u Svetu zemlju⁴⁴ te gradnja trećeg Hrama.⁴⁵ Kao što piše Majmonid:

„Ako iz Kuće Davidove iznikne kralj koji će predano proučavati Toru i obdržavati njezine zapovijedi kako to nalažu Pisani zakon

³⁹ Deklaracija o utemeljenju Države Izrael – 1948; s hebr. prev. autor članka.

⁴⁰ Majmonid Perek Helek str. 136-150.

⁴¹ Ibid, str. 147.

⁴² MT Hilhot melahim 11,3

⁴³ Prev. autor članka zbog točnosti prijevoda.

⁴⁴ Pnz 30,3-5; Ez 11,17 i 27,21; Iz 11,12 i 43,5-6; vidi i MT Hilhot melahim 11,1.

⁴⁵ Ez 37,26-28; Zah 4,12; MT Hilhot melahim 11,1 i 4.

i Usmeni zakon, poput Davida, njegovog pretka, te ako privoli cijeli Izrael da hodi (putovima Tore) te da se pridržava svih propisa, ako se u ratovima bude borio na strani Svevišnjeg, sa sigurnošću ga onda možemo smatrati Mesijom. Ako mu sve navedeno pođe za rukom te on izgradi Hram na izvornome mjestu, ako okupi prognane naroda Izraelovog, onda je definitivno Mesija."⁴⁶

Tijekom dugotrajnog progonstva ovo je vjerovanje ulijevalo nadu židovskom narodu da će Mesija doći i spasiti ih njihove muke. Danas ove zadaće još nisu ostvarene - većina židovskoga naroda još živi u dijaspori, Hram još nije sagrađen. Stoga još uvijek čekamo Mesijin dolazak.

3. MOLITVE ZA POVRATAK U SVETU ZEMLJU

Mudraci su sastavili raznovrsne molitve za okupljanje prognanih, izgradnju Jeruzalema i Hrama te dolazak Mesije:

Dnevne molitve - Amida⁴⁷ - Tri puta dnevno u molitvi Amida Židovi mole:

„Zatrubi u veliki šofar za našu slobodu; podignutim stijegom okupi naše izgnane i sakupi nas sa četiri strane svijeta u našoj zemlji. Blagoslovljen si Ti, Svevišnji, koji okupljaš raspršene svojega naroda Izraela...

Vrati se u milosti u Jeruzalem, Tvoj grad, i tamo ostani kako si i obećao; brzo uspostavi tamo prijestolje Davida, Tvojega sluga, i ponovno ga uzdigni, uskoro, u naše dane, kao vječno zdanje. Blagoslovljen si Ti, Svevišnji, koji obnavljaš Jeruzalem. Uskoro daj da potomak Davida, Tvojega sluga, procvate i uvećaj njegovu snagu svojim spasenjem jer Tvojem se spasenju nadamo uvijek. Blagoslovljen si Ti, Svevišnji, radi kojega cvate snaga spasenja."⁴⁸

Tikun Hacot - („Ponoćni ispravak“) židovska je ritualna molitva koja se moli sjedeći na podu svake noći poslije ponoći kao izraz tugovanja i žalosti zbog uništenja Hrama u Jeruzalemu.⁴⁹

⁴⁶ MT Hilhot melahim 11,4, vidi još u K. D., ŽIDOVSTVO, str. 664-669.

⁴⁷ Amida (stajanje) ili Šmone esre je molitva koja se tri puta dnevno čita stojeći; izvorno je imala 18 blagoslova, prema čemu se i naziva. Od 2. stoljeća ima ih 19. Vidi još u K. D., ŽIDOVSTVO, str. 371.

⁴⁸ Molitvenik The Complete ArtScroll Siddur Kol Yaakov, Artscroll, Brooklyn NY, 2002. str. 107, 109; s hebr. prev. K. D.; s hebr. preveo autor članka.

⁴⁹ Tekstovi potječu iz: Psalama: 137, 111, 79, 67, 42, 43, 24, 20; Tužaljka 5; Iz 64, 33, 24; stihovi iz Jeremije 14, 31 i 35; Traktat Tamid iz Mišne.

Blagoslov hrane - Poslije svakog obroka u kojem smo jeli kruh govorimo blagoslov *Birkat haMazon*, u kojem izgovaramo Psalam 126 „Pjesma povratnikâ – Hodočasnička pjesma” te molimo za ponovno okupljanje izgnanih, dolazak Mesije i izgradnju Jeruzalema:

„Smiluj se, Vječni Bože naš, svom narodu Izraelu i svojem gradu Jeruzalemu i Cionu, stanu Tvoje Slave i kraljevstvu kuće Davida, Tvoga pomazanika, te velikome i svetome domu po kojemu se dozivalo Tvoje Ime...

Izgradi Svoj sveti grad Jeruzalem, što brže, za naših dana. Blagoslovljen si, Vječni, koji gradiš milosrdno Jeruzalem. Amen!... Milosrdni će slomiti jaram s našega vrata i povesti će nas uspravne u našu zemlju...”⁵⁰

4. PRAZNICI I SPOMENDANI CIONA

Postovi i blagdani – U židovskom kalendaru postoje tri godišnja posta kojima obilježavamo zbivanja povezana s uništenjem Jeruzalema i Hrama te s progonom:

Post desetog teveta - Post desetog teveta obilježava početak opsade Jeruzalema, koja je dovela do rušenja Jeruzalema i Hrama.

„*Devete godine njegova kraljevanja, desetoga dana desetoga mjeseca, krenu sam babilonski kralj Nabukodonozor sa svom svojom vojskom na Jeruzalem. Utabori se pred gradom i opasa ga opkopom. Grad osta opkoljen do jedanaeste godine Sidkijina kraljevanja. Devetoga dana četvrtoga mjeseca, kad je u gradu zavládala takva glad da priprosti puk nije imao ni kruha, neprijatelj provali u grad*” (2Kr 25,1-4).

Te rečenice iz Knjige o kraljevima opisuju dolazak Nabukodonozorove vojske pred Jeruzalem i početak opsade desetog teveta. Nabukodonozorova opsada Jeruzalema dovela je nakon tri godine do rušenja Jeruzalema, spaljivanja Hrama, pljenidbe hramskoga posuđa i progonstva naroda, kako opisuje prorok Jeremija.⁵¹

Post sedamnaestog tamuza - Post sedamnaestog tamuza spomenut je u knjizi proroka kao „post četvrtoga”,⁵² što znači post u četvrtome mjesecu. Talmud⁵³ nam objašnjava da su, uz pet tragičnih događaja u židovskoj povijesti koji su se zbili sedamnaestoga

⁵⁰ Molitvenik The Complete ArtScroll Siddur Kol Yaakov, Artscroll, Brooklyn NY, 2002. str. 189, 191, 193; s hebr. prev. autor članka.

⁵¹ Jr 52,7-15.

⁵² Zah 8,19.

⁵³ BT Ta’anit (Steinsaltz) 26b, 28b; Mišna Ta’anit 4:6.

tamuza, tada probijene i zidine Jeruzalema. Dva puta su u mjesecu tamuza bile probijene zidine Jeruzalema, a proboj je oba puta doveo do rušenja Hrama. U doba prvog Hrama, kada su Babilonci stigli do Jeruzalema, u mjesecu tevetu počela je opsada.⁵⁴ Trajala je tri godine, a devetoga tamuza probijene su zidine.⁵⁵ U doba drugog Hrama probijene su zidine Jeruzalema sedamnaestog tamuza. Rušenje drugoga Hrama je važnije jer Hram nije ponovno izgrađen sve do danas.⁵⁶

Tiša be-av - *Tiša be-av* za Židove je nacionalni dan žalosti zbog rušenja Hrama i, kao posljedice toga događaja, početka progonstva, te zbog mnogih nesreća koje su na taj dan snašle Židove u raznim zemljama dijaspore. U Mišni⁵⁷ se navode četiri događaja u židovskoj povijesti koji su se zbili na *Tiša be-av* koji su ga učinili danom narodne žalosti, no najpoznatiji događaj je da su na taj dan srušena oba Hrama. Rušenje prvog Hrama (586. g. pr. n. e.) dogodilo se za kraljevanja Sidkije i prorokovanja Jeremije, kada su Babilonci prodrli u Hram, na dan 7. ava, a opljačkali ga i spalili devetoga ava.⁵⁸ Rušenje drugog Hrama počinio je rimski vojskovođa, poslije car, Tit, 70. godine naše ere na dan 9. ava.

Seder Pesah – Među svim židovskim blagdanima koji izražavaju čežnju za povratkom u Cion vjerojatno je najpoznatiji Pesah. Njegov najprepoznatljiviji dio, koji je postao i simbol, jest rečenica koja se govori na koncu Sedera: „Iduće godine u Jeruzalemu!” Na blagdan Pesaha, u posljednjem dijelu Hagade koju čitamo za vrijeme seder večere – nirca – zahvaljujemo Bogu što smo mogli prirediti taj seder prema njegovim pravilima, pjevamo i molimo:

Dogodine u izgrađenome Jeruzalemu!,

želeći da sljedeće godine zavrijedimo prirediti seder u izgrađenom Jeruzalemu, u kojem će, nakon Mesijina dolaska, biti izgrađen treći Hram.

5. ŽIDOVSKI ŽIVOTNI CIKLUS I SJEĆANJE NA CION

Mudraci su uveli brojne zakone i običaje kako bi podsjetili narod na uništenje Jeruzalema i Hrama. Većina tih zakona i običaja temelji se na članku Talmuda:

⁵⁴ Jr. 52,4.

⁵⁵ Jr 52,6.

⁵⁶ BT Ta'anit (Steinsaltz) 28b; MT Hilhot ta'anijot 5.

⁵⁷ BT Ta'anit (Steinsaltz) 26b.

⁵⁸ 2Kr 25; Jr 52.

„Naši su nas rabini poučavali: Kada je Hram uništen drugi put, velik broj Izraelaca postali su asketi te su se obvezali da neće niti jesti mesa niti piti vina. Rabin Jošua započeo je s njima razgovor i ovako im rekao: Sinovi moji, zašto ne jedete mesa i ne pijete vino? Oni mu odgovoriše: Zar da jedemo meso koje se nekoć donosilo kao žrtva na oltar, sada kada je žrtvovanje na tom oltaru obustavljeno? Zar da pijemo vino koje smo nekoć izlivali kao ljevanicu na oltar? Onda im je on ovako rekao: Ako je tome tako, ne bismo smjeli jesti ni kruh, jer se više ne prinosi žrtva u brašnu... Ne bismo smjeli jesti ni voće [rekao je], jer više nema prinošenja *bikurim*.⁵⁹ Ali možemo jesti ostalo voće [odgovorili su oni]. No, [rekao je on] ne bismo trebali piti vodu, jer više ne postoji ceremonija izlivanja vode.⁶⁰ Na ovo oni nisu mogli pronaći odgovor pa im je on ovako rekao: Sinovi moji, dođite i poslušajte me. Nemoguće je nimalo ne tugovati jer udarac je zadan. Također je nemoguće žalovati previše... Stoga su ovako odredili naši mudraci: čovjek smije ožbukati svoju kuću, ali jedan njezin djelić treba ostaviti nedovršen... čovjek smije pripremiti banket, ali treba izostaviti jedno ili dva jela... žena se smije okititi, ali mora izostaviti jedan ili dva komada nakita... Jer rečeno je: „*Nek' se osuši desnica moja, Jeruzaleme, ako tebe zaboravim! Nek' mi se jezik za nepce prilijepi ako spomen tvoj smetnem ja ikada, ako ne stavim Jeruzalem vrh svake radosti svoje!*” (Ps 137,5-6).⁶¹

Mudraci objašnjavaju da se izraelski narod poslije uništenja zarekao pamtiti Hram sve dok ponovno ne bude izgrađen. Uništenje drugoga Hrama bilo je neopisiva tragedija za židovski narod, koju su mudraci smatrali središnjim događajem židovske povijesti. Proces zaborava prirodan je i omogućuje da se odijelimo od događaja. Mudraci kažu da bi na kraju godine tugovanja za umrlim „srce trebalo zaboraviti mrtve”.⁶² Kako bi čovjek mogao nastaviti živjeti, mora

⁵⁹ Bikurim – prvi plodovi – Kada netko posadi stablo, tri godine mu je zabranjeno jesti njegove plodove, a četvrte godine bere bikurim, prve dozrele plodove, te ih nosi u Jeruzalem, kao prinos Bogu. Tek nakon toga može početi uživati plodove s toga stabla. Vidi: K. D., ŽIDOVSTVO, str. 133, 200, 204, 221.

⁶⁰ Simhat bet haŠoeva (Radost na crpilištu) - Za kišnu godinu molilo se na Sukot u velikoj veseloj povorci, koju opisuju Talmud (BT Suka 48a). Na izvoru Šiloah sudionici bi crpili vodu za žrtvenik. Zatim su se vraćali na Hramsko brdo, u Hram, kako bi tu vodu izlili po žrtveniku. Taj je obred, put od Hrama do izvora Šiloah, crpljenje vode i povratak u Hram, nazvan Simhat bet haŠoeva (radost na crpilištu). Veselje je bilo toliko da su rabini govorili: 'Tko nije doživio Simhat bet haŠoeva, nije uopće doživio radost' (Mišna Suka 5,1). Vidi: BT Roš haŠana 16a; K. D., ŽIDOVSTVO, str. 89-90.

⁶¹ BT Baba Batra (Vilna) 60b; Tosefta (Lieberman izdanja, New York, 1988) Sota 15,5.

⁶² BT Pesahim (Steinsaltz) 54b.

proći proces distanciranja, zaborava. No naši mudraci nisu željeli da zaboravimo rušenje Hrama i uništenje Jeruzalema, jer sama činjenica da nismo zaboravili uništenje Jeruzalema svjedoči o njegovu postojanju – svijest i pamćenje grade njegovo postojanje.

Hram je bio središte židovskog života, a njegovo uništenje svakako je postavilo mnoštvo pitanja o nastavku postojanja židovskog naroda. Narod se spremao u drugo progonstvo i dio ljudi, kao što je vidljivo iz navedenog članka Talmuda, zapao je u očaj. Neki su se u potpunosti željeli distancirati od svih životnih užitaka, a neki, zbog strašne boli, uopće nisu željeli imati obitelji. Sličnim smo ponašanjima svjedočili i kod ljudi koji su preživjeli Holokaust. Ovakvo je ponašanje moglo dovesti u pitanje i samo postojanje židovskog naroda te su stoga mudraci uveli razne zakone kojima su uništenje Hrama stavili u središte životnog ciklusa i židovske svijesti za vrijeme najvećih slavlja, kao što su useljenje u novi dom ili vjenčanje. Svrha takvog postupka naših mudraca bila je očuvati židovski kontinuitet.

Majmonid je propise Talmuda koje smo ranije naveli pretvorio u praktičnu obvezu:

„Jednako tako, naredili su da osoba koja priprema stol za goste treba servirati nešto manje [nego obično] i jedno mjesto ostaviti prazno [tako da očito] nedostaje jedan od tanjura koji bi se inače tamo nalazio. Kada se za ženu izrađuje komplet nakita, ona se treba pobrinuti da jedan od dijelova kompleta ne bude identičan svima ostalima kako komplet ne bi bio savršen. Također, kada mladoženja stupa u brak, na svoje čelo treba nanijeti pepeo na mjesto na kojem obično nosi *tefilin*. Sve ovo uvedeno je kako bismo se prisjetili Jeruzalema, kao što je rečeno: *‘Nek’ se osuši desnica moja, Jeruzaleme, ako tebe zaboravim! Nek’ mi se jezik za nepce prilijepi ako spomen tvoj smetnem ja ikada, ako ne stavim Jeruzalem vrh svake radosti svoje!*’ (Ps 137,5-6)⁶³... Kasnije su odredili da mladoženje uopće ne trebaju nositi krune niti dijademe,⁶⁴ kako [ukazuje Ezekiel 21:31]: *‘Skinu mitru s glave i odloži kraljevski vijenac!’* Isto tako, naložili su da nevjeste ne bi trebale nositi krune od srebra ili zlata; ipak, girlandu načinjenu od isprepletenih niti nevjeste je dopušteno nositi.”⁶⁵

⁶³ MT Ta’anijot 5,13.

⁶⁴ In BT Sota (Vilna) 49b, rečeno je da ova zabrana uključuje čak i cvjetnu krunu. Vidi i BT Gitin (Vilna) 7a.

⁶⁵ MT Ta’anijot 5,15.

Kako bi osnažili one koji se drže ovih običaja, ali i kritizirali one koji to ne čine, mudraci su u Talmudu ovako naučavali:

„Rabin Šimon b. Gamaliel kaže: Svaki koji jede ili pije na 9. ava jednak je onom koji bi jeo ili pio na Dan iskupljenja. Rabin Akiva govori: Svaki onaj koji radi na 9. ava nikada u svom radu neće imati blagoslova. A mudraci dodaju: Svaki koji radi na 9. ava i ne tuguje za Jeruzalemom neće imati udjela ni u njegovoj radosti, kao što je rečeno: ‘Veselite se s Jeruzalemom, kličite zbog njega svi koji ga ljubite! Radujte se, radujte s njime svi koji ste nad njim tugovali!’ (Iza 66, 10). Iz ovoga učimo što su oni [rabini] rekli: Svaki koji tuguje za Jeruzalemom, zaslužio je sudjelovati u njegovoj radosti, a svaki koji za njim ne tuguje, neće imati udjela ni u njegovoj radosti. Učimo i ovo: O onome koji 9. ava jede meso i pije vino, Pismo ovako kaže: ‘I njihovi su grijesi na njihovim kostima’⁶⁶ (Ez 32, 27).⁶⁷

Pjesništvo i pjevanje također su zabranjeni nakon uništenja Hrama. Mišna⁶⁸ poučava:

„Kada je Sanhedrin⁶⁹ prestao [djelovati], nestala je pjesma iz slavljeničkih dvorana jer je rečeno: ‘Ne pije se više vino uz pjesmu’” (Iza 24,9).⁷⁰

⁶⁶ Preveo je autor jer u KS riječ “עוונותיהם” pogrešno prevedena kao štit umjesto grijeh.

⁶⁷ BT Ta’anit (Steinsaltz) 30b.

⁶⁸ Mišna - ponavljanje, učenje; 1. temeljna literatura židovskoga prava usmene Tore; uredio ju je rabi Jehuda haNasi (188. godine) i sastoji se od šest glavnih dijelova (Šiša sidre Mišna); najveći i najvažniji izvor Halahe (židovskoga prava) iz doba tanaita, corpus juris Halahe; 2. svaka odredba u sustavu Mišne. Usp. K. D., ŽIDOVSTVO, str. 512.

⁶⁹ Sinedrij (Sanhedrin) ili Vijeće staraca; izvor riječi je grčki (synédrión): židovsko legislativno tijelo i vrhovni sud u doba drugoga Hrama, od hašmonejskoga doba (165. g. pr. n. e.) do 425. g. n. e.; od gubitka neovisnosti 70. g. n. e. do kraja svojeg djelovanja preuzima od kralja zastupanje zemlje pred rimskim i bizantskim vlastima. Sastojao se od sedamdeset i jednog člana, što je spomen na Mojsija i sedamdeset staraca. Predsjednik Sinedrija bio je i vođa naraštaja, najmudriji čovjek svojeg doba, poput Mojsijeva zamjenika u svakom naraštaju. Sinedrij je vodio predmete koji su imali utjecaj na sav židovski narod: imenovanje kralja, imenovanje Maloga sinedrija (23 suca u svakome gradu i plemenu), zakone o lažnim prorocima, teorijske slučajeve kada bi veliki svećenik počinio zločin koji se kažnjava smrću, proširivanje granice grada Jeruzalema te odlazak u rat kad to nije bila obveza i slično. Sinedrij je zasjedao u Hramu dok je postojao, a četrdeset godina prije rušenja premješten je, te se selio u deset različitih mjesta, od kojih je posljednje bilo Tiberijada. Tradicijski se smatra da će se u mesijanskome dobu Sinedrij vratiti u Tiberijadu, a zatim u Hram; Vidi još u Židovstvo, str. 544-554, 551-552.

⁷⁰ BT Sota (Vilna) 48a; vidi i Jeruzalemski Talmud (Venecija, 1523) Sota 9,12.

No kada se održava zakuska u povodu vršenja micve, kao što je vjenčanje, pjesma je dopuštena.⁷¹

Židovsko vjenčanje

Na kraju obreda židovskog vjenčanja, nakon čitanja sedam blagoslova, mladoženja govori poznati stih:

„Ako te zaboravim, Jeruzaleme, neka se osuši desnica moja, neka mi se jezik zalijepi za nepce ako te ne spomenem, ako ne podignem Jeruzalem na vrhunac sreće svoje” (Ps 137,5-6).

Tada desnom nogom zdrobi čašu, što simbolizira tugu i bol zbog rušenja Hrama, simbola židovskoga doma. Podsjećamo se na rušenje našega Doma upravo na vrhuncu sreće, kad gradimo vlastiti dom, kako bismo se podsjetili da je naš Dom još ruševan, a većina naroda živi u dijaspori. Stihovi koje mladoženja govori prije nego što zdrobi čašu prisega su izraelskih prognanika u Babilon nakon rušenja prvoga Hrama.

Običaj židovskog pogreba

Za vrijeme pogreba u inozemstvu uobičajeno je nasuti zemlju iz Države Izrael na pokojnika i njegov lijes te staviti nešto zemlje pod glavu pokojnika u grobu.

V. ŽIDOVSKI NAROD U KRIZI NA PUTU DO CIONA

Važno je naglasiti da je, iako su se na kraju dugog progonstva Židovi vratili u svoju zemlju, 2000 godina progonstva bilo popraćeno mnogim krizama. U nastavku teksta dat ćemo tek nekoliko primjera takvih problema.

1. LAŽNO MESIJANSTVO ŠAB'TAJA CVIJA

Radi se o jednoj od najbolnijih i najeksplozivnijih epizoda u židovskoj povijesti, o lažnom mesiji, koji je uspio zavarati dio židovskoga naroda i stati na njegovo čelo. Tijekom mnogih stoljeća egzila narod je sanjao i iščekivao dolazak Mesije koji će ih spasiti muka progona.

⁷¹ MT Ta'anijot 5,14.

Šab'taj Cvi (1626. - 1676.) rođen je u obitelji židovskih trgovaca u Izmiru u Turskoj. Obrazovan je prema židovskoj vjerskoj tradiciji te se proglasio Mesijom 1648. godine. Naredbom rabina prisiljen je napustiti grad te je počeo lutati po osmanskim židovskim zajednicama poput Soluna, Istanbula i Kaira, sve dok se konačno nije skrasio u Jeruzalemu. Godine 1665. ponovo se proglasio Mesijom, ali ovaj put u Jeruzalemu. Ta se „dobra vijest” pronijela diljem svijeta i doprla do židovskih zajednica koje su iščekivale dolazak Mesije poslije teške situacije nastale progonom iz Španjolske, usponom inkvizicije u katoličkim zemljama te nakon pogroma Hmieljnickog u Istočnoj Europi. Osoba odgovorna za širenje mesijanizma Šab'taja Cvija bio je Natan iz Gaze koji je pisao pisma svim židovskim zajednicama u egzilu o dolasku Mesije iz roda kralja Davida. Strašne muke koje su pretrpjeli Židovi u to vrijeme protumačene su kao trudovi koji će prethoditi dolasku Mesije.

Mnogi su povjerovali i prodali sve što su posjedovali te se otputili pridružiti se Mesiji na njegovu putu u Obećanu zemlju i u Jeruzalem. Bio je to jedan od najvećih mesijanskih pokreta u povijesti.

Međutim, velika očekivanja nakon kratkog su vremena brutalno uništena. Osmanski sultan i njegova pratnja natjerali su samozvanog Mesiju da prijeđe na islam 1666. godine te je on to uistinu i učinio u nastojanju da spasi vlastiti život. Konverzija Šab'taja Cvija na islam uzrokovala je razočaranje koje je graničilo s nacionalnom traumom. Većina vjernika protumačila je njegovu odluku o prihvaćanju islama kao dokaz da je bio lažni Mesija te su ga napustili. No čak ni nakon konverzije na islam Cvi se nije odrekao svojeg mesijanstva. Nastavio je potajno vjerovati u svoju misiju, prelazak na islam smatrao je djelom velikog Božjeg plana otkupljenja te je čak nagovarao druge Židove da slijede njegov primjer. Šab'taj Cvi živio je muslimanskim načinom života, ali je istodobno držao i neke zapovijedi iz Tore te tako stvorio vlastitu mješavinu bogoslužja. Nakon nekoliko godina imao je izgrađenu jedinstvenu teologiju koja se temeljila na Talmudu i židovskoj kabali. Doista, iako su mnogi Židovi bili užasnuti njegovim prijelazom na islam, mali dio njih još je uvijek vjerovao da je baš on pravi Mesija Izraela. Sve do 19. stoljeća Šab'tajevi Židovi postojali su kao malena skupina skrivenih sljedbenika koji su, u stvarnosti, bili mali kult unutar islama.

2. ODRICANJE REFORMISTIČKOG POKRETA OD ŽIDOVSKIH NACIONALNIH TEŽNJI POVRATKA U CION

Reformistički židovski pokret utemeljen je u Europi u prvoj polovini 19. stoljeća kao nastavak emancipacije i pokreta *Haskala*.⁷² Reformisti su sebe smatrali nastavljateljima židovske tradicije; većina utemeljitelja pokreta bila je religiozna, obdržavali su zapovijedi i propise, ali željeli su veću fleksibilnost i otvorenost u vjeri od onoga što je nudila ortodoksija. No njihovi su nasljednici imali radikalne ideje i postupno su nastojali ukinuti neke mieve te mnoštvo praktičnih zapovijedi. Po njihovu mišljenju bit židovstva je u „duhu” moralnosti i monoteizma. Reformistički rabinat u Berlinu čak je pokušao dan odmora prenijeti sa subote na nedjelju.

Utemeljitelji pokreta u Njemačkoj koji su se nazivali „Nijemcima Mojsijeve vjere” pokušali su se distancirati od židovskih nacionalnih simbola.

Pokret je uveo promjene u interijer sinagoga te u molitve. Jedna od najvećih promjena u molitvama u kontekstu ovog članka bilo je ukidanje raznovrsnih molitava vezanih uz povratak na Cion. Nazi- vi „Jeruzalem”, „Cion” i „zemlja Izrael” uklonjeni su iz reformističkih molitvenika. Reformistička ideologija nije smatrala potrebnim inzistirati na posebnoj domovini za Židove, nego države u kojima su Židovi živjeli pretvara u njihove domovine i tako snaži poveznicu s narodom države u kojoj su živjeli.

I u Sjedinjenim Američkim Državama reformistički se judaizam više nije smatrao nacionalnim pokretom, nego vjerskom zajednicom, te je negirao bilo kakvu želju za povratkom u Svetu zemlju.

U trenutku svojega nastanka reformističko židovstvo snažno se suprotstavljalo cionističkom pokretu. U razdoblju između kraja 19. stoljeća i sredine 20. stoljeća vodila se borba između cionističkog pokreta i reformističkog pokreta. Reformistički pokret napadao je cionizam i njegovu sekularnu nacionalnu ideologiju, dok je cionistički pokret smatrao reformistički pokret „asimiliranim”.

Progon Židova u nacističkoj Njemačkoj čak i prije početka Holokausta te utemeljenje Države Izrael dovelo je do jačanja cionističkog pokreta, koji je osvojio srca židovskog naroda te se zbog toga reformističko suprotstavljanje cionizmu smanjilo.

⁷² Haskala – židovsko prosvjetiteljstvo – židovski intelektualni pokret u Srednjoj i Istočnoj Europi koji je započeo potkraj 18. stoljeća, a potrajao je sve do kraja 19. stoljeća.

Godine 1937. na Konferenciji reformističke unije reformistički pokret usvojio je novu platformu, koja je promijenila njihov stav prema cionističkom pokretu. Ta je platforma prihvaćala središnju ulogu Države Izrael u židovskom duhovnom poslanju te isticala da je nužno pomoći u njezinoj izgradnji. Utemeljenjem Države Izrael prestalo je izravno suprotstavljanje reformista cionizmu, a 1975. godine reformistički pokret pridružio se Svjetskoj cionističkoj organizaciji.

3. KRIZA U CIONISTIČKOM POKRETU NAKON „PRIJEDLOGA UGANDE”

Moderni cionizam, židovski nacionalni pokret, oblikovan je u Srednjoj i Istočnoj Europi koncem 19. stoljeća kao nacionalni židovski preporodni pokret, odgovor na pogrome i antisemitska maltretiranja te nacionalističke pokrete u Europi. Od njegova začeća glavni je cilj cionističkog pokreta bio povratak na Cion, ponovno okupljanje prognanih i utemeljenje neovisnog židovskog suvereniteta. Theodor (Benjamin Ze'ev) Herzl, kojeg se smatra modernim cionističkim misliocem i vizionarom moderne židovske države, uložio je velik diplomatski napor u pridobivanje relevantnih država za utemeljenje židovske države u Obećanoj zemlji. Napisao je i knjigu Židovska država, u kojoj je opisao kako bi trebalo voditi novu državu, moralno i duhovno, a ne samo ekonomski.

Cionistički pokret nije bio homogen. Njegovi su se članovi međusobno razlikovali, ali potreba i čežnja za povratkom u pradjedovsku domovinu primorala ih je na kompromise u zajedničku kulturnu i političku svrhu.

Za vrijeme njegovog energičnog diplomatskog djelovanja u Europi kojim je nastojao ostvariti prvi cilj cionističkog pokreta, židovsku državu, Herzl je nastojao izboriti međunarodnu političku deklaraciju u korist utemeljenja države za židovski narod. Herzl se susreo s carem Vilimom II. kako bi osigurao potporu Njemačke, tada značajne europske supersile, te kako bi ga uvjerio u opravdanost cionističke ideje. Jednako tako njemačkim je posredovanjem želio doći i do sultana u Osmanskom Carstvu. No usprkos svim naporima Herzlu ipak nije pošlo za rukom dobiti potporu cara za židovsko naseljavanje Države Izrael.

Nakon neuspjeha u diplomatskom kontaktu s Njemačkom Herzl se odlučio okrenuti vođama Osmanskoga Carstva bez posrednika. Herzl je pet puta iz političkih razloga posjetio Istanbul. No ni tamo nije bio uspješan. Ipak, neuspjeh u dobivanju povelje za Državu Izrael od vladara Osmanskoga Carstva nije ga obeshrabrio. Okrenuo

se prema Velikoj Britaniji. Britanija je iz različitih razloga poduprla Herzlovu ideju, a jedan od njih bio je i britansko nastojanje da se zaustavi useljavanje Židova u Englesku koncem 19. stoljeća.

Parlament je utemeljio „državnu komisiju” sa zadaćom da ispita pitanje imigracije te je Herzl kao vođa cionističkog pokreta i stručnjak za židovsko useljenje bio pozvan da sudjeluje u njezinu radu. Herzl je pokušao uvjeriti čelnike britanske administracije da podupru zamisao o židovskoj državi na teritoriju koji je kontrolirala Engleska, na području nedaleko od Palestine, na Cipru ili na Sinajskom poluotoku kao privremenom skloništu za mnoštvo progonjenih Židova iz Istočne Europe.

Herzl je to rješenje smatrao privremenom zamjenom za židovsku državu. No ni tu nije bio uspješan.

Godine 1903. Joseph Chamberlain, britanski ministar za kolonije, predložio je Herzlu da unajmi prostor u istočnoj Africi, u Ugandi, gdje bi Židovi mogli utemeljiti židovsku koloniju i uspostaviti samostalnu vlast.

Izuzetno teška situacija u kojoj su se nalazili ruski Židovi poslije nemira u Kišinjevu⁷³ godine 1903. snažno je utjecala na Herzla te je bio sklon prihvatiti ovu ponudu. Plan vezan za Ugandu Herzl je izložio na Šestom cionističkom kongresu 1903. godine. Naglasio je žurnost prihvaćanja „Plana o Ugandi” kako bi se spasilo Židove te je istaknuo da bi Uganda bila samo privremeno utočište židovskome narodu do konačnog preseljenja u Izrael.

Debata koja je o tome povedena na Kongresu bila je burna, mnogi su inicijativu smatrali izdajom cionizma te su neki od onih koji su prijedlog odbili napustili svoja mjesta, plakali i padali u nesvijest te, nalik na ožalošćene, sjedili na podu. Jedni su započeli štrajk glađu, drugi poderali kartu istočne Afrike na kojoj je bilo iscrtano područje koje je predložila britanska vlada. Postojala je i ozbiljna bojazan da je cionistički pokret time stigao do kraja svojega puta. Herzl je konačno shvatio silinu odbijanja te je spoznao da je pominjenje jedini način na koji se s njim može nositi. U svojem zadnjem govoru na Kongresu još je jednom Ugandu definirao kao privremeno rješenje te je podigao svoju desnu ruku i zakleo se: „*Nek' se osuši desnica moja, Jeruzaleme, ako tebe zaboravim!*” (Ps 137,5). Kako bi se spriječio razdor, odlučeno je da se neće glasovati ni za Ugandu ni

⁷³ Godine 1903. za vrijeme Uskrsa po julijanskom kalendaru u Kišinjevu je izbio pogrom kakav ruski Židovi nikada ranije nisu doživjeli. Pogrom je užasnio ruske intelektualce poput Gorkoga i Tolstoja, jednako kao i europsko javno mnijenje.

protiv tog prijedloga, nego da će se glasovati o slanju izaslanstva u istočnu Afriku kako bi se ispitali tamošnji životni uvjeti.

Skandal s Ugandom slomio je Herzlov duh, tijelo mu je oslabilo i u srpnju 1904. godine umro je od srčane bolesti. Debata o „Planu o Ugandi” na svoj je način pokazala napetosti koje su postojale između raznovrsnih struja u cionističkom pokretu. Na Sedmom kongresu, održanom godinu dana poslije Herzlove smrti (1905. godine) „Plan o Ugandi” konačno je odbijen.

ZAKLJUČAK I ZAVRŠNA RIJEČ

U ovom smo članku nastojali analizirati duboku i drevnu vezu koja spaja židovski narod i Svetu zemlju, usprkos iseljavanju, useljavanju, progonima i drugim problemima koje je ovaj narod iskusio, kako u svojoj zemlji, tako i u progonstvu tijekom nekoliko tisuća godina.

Željeli smo pokazati da izvor snage ove veze leži u židovskoj teologiji, koju ponavljaju riječi Tore, židovskih proroka te odluka naših mudraca, od vremena Talmuda sve do danas.

Ova je posebna veza i danas živa i dinamična zahvaljujući židovskom životnom ciklusu te proslavi blagdana, običajima i molitvama, koji osnažuju sveukupno nacionalno pamćenje. Osim toga, usprkos mnogim krizama koje je narod preživio, ova su praktična djela oblikovala identitet židovskoga naroda te na životu održala nacionalnu nadu da će se jednoga dana vratiti u svoju domovinu, u Obećanu zemlju.

Osim biblijskih psalama, ispunjenih ljubavlju i čežnjom za Svetom zemljom i Jeruzalemom, poput psalama 126. i 137., za vrijeme dugotrajnog progonstva nastale su i brojne druge pjesme iste tematike, o težnji za Svetom zemljom i Jeruzalemom.

Srednjovjekovna židovska liturgija i pjesništvo vjerojatno su najbogatiji djelima tog žanra. Brojni rabini pisali su pjesme, kako sekularne tako i liturgijske, te ovaj članak želim završiti jednom od najautentičnijih i najljepših pjesama nastalih u srednjemu vijeku. Njezin autor je među najvećim pjesnicima Španjolske, rabin Jehuda Halevi.⁷⁴ Znamenita i slavna pjesma danas je uvrštena u izraelski

⁷⁴ Halevi, rabi Jehuda (Toledo, Kastilja 1080. - Egipat, 1140.), sin Šmuela, učenik rabi Jichaka Alfasijsa - Rifa, kome je nakon smrti napisao poznatu tužaljku. Stekao široko židovsko i opće obrazovanje, učio i u Granadi. Nakon upada ekstremističkih muslimana iz sjeverne Afrike lutao je dvadesetak godina dok se nije skrasio u Toledu, u kršćanskoj Kastilji, gdje je bio liječnik. Kada je u Toledu došlo do nesmiljenoga kršćanskog progona Židova, pobjegao je u islamsku Cordobu. Bio je blizak s rabinom Josefom Ibenmigášom i rabinom Avrahamom

srednjoškolski kurikulum iz književnosti i jedna je od meni najdražih pjesama koja me podsjeća na školske dane. Naslov pjesme je „Moje srce je na istoku“:

„Moje srce je na istoku, a ostatak mene na rubu zapada.

Kako mogu okusiti hranu koju jedem? Kako me ona može radovati?

Kako da sad održim obećanje ili ispunim zakletve koje sam dao dok Cion ostaje pod vlašću križa i u arapskim lancima?⁷⁵

S veseljem bih ostavio sva dobra Španjolske,

kada bih samo mogao gledati prašinu našeg uništenog Svetišta.”⁷⁶

Pjesma je prepuna protuslovlja kojima nastoji iskazati emotivno stanje pjesnika, buru koja izvire iz njegove snažne čežnje za Izraelom. Rabin Jehuda Halevi nije opisao samo svoje osjećaje nego i emocije cijelog židovskog naroda tijekom dugog i teškog egzila.

THE JEWISH PEOPLE BETWEEN EMIGRATION AND IMMIGRATION

Summary

In this article the author analyses the special bond between the Jewish people and the Holy Land. The Jewish people emigrated numerous times during their permanent pilgrimage towards the “Promised Land”. These pilgrimages helped to build, form and maintain the Jewish national identity during the most difficult moments of the long Exile.

Ibn Ezrom. Pred kraj života želio je otići u Izrael, u Jeruzalem, ostvariti životni san o kojemu je pjevao cijelog života. Napustio je dom, obitelj i učenike te dospio u Egipat, gdje je i umro, ne uspjevši vidjeti Jeruzalem za kojim je žudio. Jedan od najvažnijih židovskih filozofa svoje filozofske poglede izrazio je u knjizi Kuzari, odnosno Knjizi razloga i dokaza u obranu prezrene vjere, koja je sa židovsko-arapskoga izvornika (1503., Pano, Italija) prevedena na više jezika. Osnovna ideja knjige je da je židovska vjera izvorna i istinita, dana izabranome, židovskom narodu, koji ima obvezu povratka u izabranu zemlju, Izrael. Halevi je i veliki srednjovjekovni hebrejski pjesnik, njegovo se pjesničko stvaralaštvo odlikuje bogatstvom rječnika i snagom. Napisao je pjesme za blagdane, pjesme ljubavi i žudnje za Jeruzalemom, tužaljke zbog rušenja Hrama i druge pjesme.

⁷⁵ Pjesnik je želio reći kako se zarekao da će napustiti Španjolsku i otputovati u Jeruzalem, koji su u to vrijeme držali križari. Kada su 1099. godine križari zauzeli Jeruzalem, zabranili su Židovima da u njemu žive.

⁷⁶ S hebr. preveo autor članka.

The first part of the article consists of a general introduction, followed by the main descriptions of immigration and emigration in the history of the Jewish people. The central part of this article deals with two main issues: the first one is the Jewish theological importance of immigration and emigration of the Jews as a sign of Divine providence and the implementation of the idea of reward and punishment that expresses the fulfilment of the prophecies written in the Torah and the books of the Jewish Prophets about the harsh Exile, the destruction of the Promised Land and its barrenness during the time of the Exile, as well as the return of the people of Israel to the Promised Land. The second issue is the love and longing for Zion in the Jewish national collective, where the author shows how the Bible and the spiritual leaders, the Rabbis, helped the nation relieve the pain of the Exile by establishing different holidays, customs and prayers to strengthen the collective national memory and keep going the hope for the ingathering of the Exiles, the building of Jerusalem and the Temple and the coming of the Messiah. The last part of this article explores some of the crises, which the Jewish people faced on their long and hard way to Zion. In this paper, the author uses many sources from the rabbinical literature since Talmudic times through the middle Ages until modern times. Much of this literature is translated into Croatian from Hebrew and Aramaic for the first time by the author.

Key words: Bible, exile, identity, expulsion, emigration and immigration